

УДК 338(093.2)(497.1) "1942"

МУХИДИН ПЕЛЕСИЋ

ЈЕРУСАЛИМСКИ "ЕЛАБОРАТ ЗА ОБНОВУ ЈУГОСЛАВИЈЕ" ИЗ 1942. ГОДИНЕ

Повећан међународни интерес за проблем Палестине имао је, у годинама пред почетак 2. свјетског рата, утјецаја и на вањску политику Краљевине Југославије. С њеног стајалишта, овај проблем био је одређен значајним привредним интересима који су се манифестирали солидном трговинском размјеном. У Палестини се налазила исељеничка колонија Јевреја из Југославије. Привредно и дипломатско присуство у Палестини остварило је перспективу ширења трговинске и политичке сарадње са земљама тог региона, у складу с циљевима и потребама Краљевине Југославије, а представљало је и значајан извор информација. То су били аргументи који су 1936. године довели до отварања Генералног конзулата Министарства иностраних послова Краљевине Југославије у Јерусалиму.¹

Након априлског слома 1941. године, избјегла југословенска влада на челу са генералом Симовићем боравила је извјесно вријеме у испражњеном самостану италијанских кармелићанки у Тантури, на путу између Јерусалима и Бетлехема. Краљ Петар II је био смјештен у јерусалимски хотел "Давид". Серија сједница југословенске краљевске владе у избјеглиштву, за њеног боравка у Тантури, почела је 28. априла. Симовићева влада била је широка коалиција српских, хрватских и словенских странака и својим саставом могла је дати основа за вјеру у одржање заједништва признатих југославенских народа и обнову југославенске државе. Хрвате је представљала најјача хрватска странка, Хрватска сељачка странка, Словенце, такођер, најјача словенска странка, Словенска људска странка, а Срби су имали у влади представнике својих најјачих странака: Радикалне, Демократске и Земљорадничке странке. Осим тога, у влади су судјеловали и представници Самосталне демократске странке која је, заједно с Хрватском сељачком странком, била тијесно повезана у Сељачко-демократској коалицији, затим Југославенске националне странке и Југославенске радикалне заједнице. Министар у Симовићевој влади, Сава Косановић, описао ју је, након државног удара од 27. марта 1941. као хетерогену, укоченог духа. У влади су доминирали генерали, Симовић и Илић. У њихов уски круг, видјело се мало касније, спадали су само Момчило Нинчић и Слободаан Јовановић. Као политичке личности, чланови владе дјеловали су, према Косановићу, некако разбијено, понеки од њих били су јако бојажљиви и устрашени. Видјело се, како је, можда, већина тих људи, у ствари, добронамјерна, али скоро изван времена, не видећи брзину којом се догађаји развијају.

Влада је вријеме до јуна провела у Тантури, у дискусијама, у атмосфери која је изнесена из земље. Незадовољство је расло, а генерали, са својим ужим кругом, осјећали су се много сигурнији. Нису наслућивали шта ће се догађати у земљи. Живјели су у увјерењу да се прошло без

1 Мухидин Пелесич, *Палестина тридесетих година у документима Генералног конзулата Краљевине Југославије у Јерусалиму*, Прилози Института за историју Сарајева, Број 24, Сарајево, 1988. стр. 183–207.

жртва, да ће народ остати миран и да у томе правцу треба дјеловати, а да ће крај рата они дочекати као главни фактори. Сукоби међу члановима владе били су чести и неугодни, нарочито када су разматрани узроци брзог слома државе. Већ се на првим сједицима владе одговорност за неочекивано брз пораз југослаvensке војске настојала бацити искључиво на Хрвате. То је већ 11. априла, на сједници владе на Палама, рекао генерал Илић, па Слободан Јовановић. Тада је Сава Косановић рекао да су поразу дубљи узроци, а да је Скопље пало прије Загреба. Генерал Симиовић је 17. априла, у Атини, у посљеди час, спријечен од неких чланова владе да да изјаву за штампу према којој је хрватска издаја крива за слом. Најутјецајнији у влади били су потпредсједник владе Слободан Јовановић и министар вањских послова Момчило Нинчић, који су били неповјерљиви према Хрватима и, у страху за судбину српства, настојали да југослаvensку политику воде искључиво Срби и да јој дају српски печат. Отуда истицање хрватске одговорности за улазак Југославије у Тројни пакт и пораз у краткотрајном, срамотном, рату коју је ширила југослаvensка тајна и јавна пропаганда и уздизање државног преврата од 27. марта као искључивог дјела српског народа. Симиовић је показивао много добре воље да ублажи супротности и уважи притужбе хрватских министара, али није увијек у томе успијевао, јер је наилазио не само на отпор великосрпске групе у влади него и групе младих мајора која је окруживала краља и с неповјерењем пратила већ од почетка рад владе, а посебно Симиовића.

Симиовићева је влада 4. маја објавила изјаву о ратним циљевима Југославије и о својој политици, упозоравајући посебно на настојања непријатеља да посије раздор између Хрвата и Срба. Потпредсједник владе Јурај Крњевић дао је 9. маја у име Хрвата посебну изјаву за штампу, у којој је говорио о Независној Држави Хрватској као марионетској творевини Њемачке и Италије, која ће остати у животу само док је подржавају Нијемци и Италијани. Осудио је анексију хрватских територија уз тврдњу да њемачка и италијанска пропаганда узалуд покушавају изазвати раздор између Хрвата и Срба. Упадљиво истицање солидарности Хрвата са Србима и њихове оданости Југославији сматрало се потребним, јер су се у то вријеме јављале сумње у право расположење Хрвата према обнови заједничке југослаvensке државе. За то је давало основа проглашење Независне Државе Хрвата, али и Мачеков повратак у Загреб.

Неке гесте словенских и хрватских избјеглих политичара изазивале су код њихових српских колега дубоко подозрење, често и одбојност. Тако су, према ријечима Милана Грола, Словенци у Јерусалиму издали један мемоар својих националних ревапдикација. Њихов први глас у емиграцији био је за Словенију, у тренутку када још нико није знао шта ће бити са заједничком државом. Упркос томе, Словенци су се тада, у односу на Србе и Хрвате, најбоље показивали у изјашњавању за Југославију. Српски су политичари јако замјерили Ивану Шубашићу кад је у цркви Ессе Ното, у Јерусалиму, дао поставити камену плочу с натписом "Хрватска у емиграцији" и потписао се у књигу на енглеском као "viceroy of Croatia", не нашавши други израз на енглеском за свој положај бана. Умјесто настојања да се те ствари правовремено разјасне, на српској страни позавидјело се мудрости Хрвата, јетко је примијетио Грол, те се касније појавио један меморандум и отворио разговор о српској јединици, о Србији.

Посљедњи састанак чланова Симиовићеве владе, у Тантури, одржао је 4. јуна, а два дана касније краљ је с најближим сајадницима отпутовао из Палестине у Каиро, гдје су остали пет дана, у очекивању наставка пута. Из Каира су путовали у три етапе. У Лондон су стигли 21. јуна, док су остали чланови владе и група емиграната 13. јуна стигли из Палестине у Каиро. Ондје су привремено остали они чланови владе и службеници који су требали отпутовати у Лондон авионом постепено и према могућностима транспорта – остали су 16. јуна отишли у Suez и 18. јуна кренули бродом у Јужну Африку. Министар војни остао је са својим особљем у Каиру, дио морнарице који се спасио заробљавања од стране осовинских инвазора (подморница "Небојша",

двје торпиларке и ескадрила хидроавиона) у Абукиру код Александрије, а авијатичари у Аману (Трансјорданија). Чланови владе који су се постепено превозили авионом стигли су у Лондон до краја јула, а они упућени бродом да оплове Африку стигли су у британску пријестоницу до краја августа. За краљевског делегата за Блиски и Средњи исток југославенска влада именовала је Јована Ђоновића. Он је на располагању имао значајан број службеника: секција Каиро 16; секција Јерусалим 9; секција Цариград 1.²

Осим прикупљања информација о приликама у земљи, југославенски надлежни фактори су из Јерусалима дјеловали и према њој, посредством важног пропагандног пункта (радио-емисије). Информације о приликама у Југославији прикупљале су се уобичајеним начинима: од путника, избјеглица, обавјештајним каналима, контактима с одговарајућим службама других земаља те праћењем радио-емисија и штампе из земље.³

Док су у окупираној земљи, у оквиру покрета Драже Михаиловића, настајали пројекти попут *Хомогена Србија* Стевана Мољевића,⁴ српски политичари у емиграцији настојали су да се сложе око тога да тадашње стање окупације и разбијености државе не треба схватити као могућност за прављење комбинација.⁵ Према њима, након што су сложили, није се смјела примити анатема за протеклих двадесет година Југославије, као злу од почетка до краја. Требало је бранити интегритет, афирмирати легитимитет и продужење постојања државе, коју треба реформирати. Али се морало, на сваки начин, потврђивати да она постоји. На овај су начин српски министри настојали блокирати тезе Словенаца и Хрвата у краљевској влади "проширеној Југославији", "новој", "будућој".⁶

Све утјецајнији шеф Војног кабинета предсједништва владе, мајор Живан Кнежевић, брат министра двора Радоја Кнежевића, доставио је 26. јануара 1942. године тадашњем предсједнику владе Слободану Јовановићу реферат који је имао доста сличности са пројектом С. Мољевића. Као заступник министра војске, покрај тако изразитог цивила какав је био његов претпостављени, предсједник владе С. Јовановић, мајор Кнежевић не само да је узео војне послове у своје руке, него је показивао памјеру да учествује и у креирању владине политике. У свом реферату Кнежевић је навео потребу да се омеђе, *de facto*, српске земље, те да у њима остане само српски живаљ. Посебно је требало имати у виду брзо и радикално "чишћење" градова и њихово попуњавање свјезим српским елементом. Према Кнежевићу, требало је припремити план за "чишћење" или помјерање сеоског становништва, с циљем хомогенизације српске државне заједнице. Нарочито у тешким проблемима у "српској јединици" сматрао је питање Муслимана које је, по могућности, требало рјешавати у тој фази.⁷ Очигледно је термин "чишћење" подразумијевао принудно исељавање и геноцид над несрпским становништвом.

2 Богдан Кризман, *Југославенске владе у избјеглиштву 1941–1943 (Документи)*, Архив Југославије–Глобус, Београд–Загреб, 1981, стр. 12–16; Милан Грол, *Лондонски дневник 1941–1945*, Филип Вишњић, Београд, 1990, стр. 233–234; Драгован Шепић, *Влада Ивана Шубашића*, Глобус, Загреб, 1983, стр. 24–27; Сава Н. Косановић, *Југославија била је осуђена на пропаст (Смисао Московског споразума)*, Глобус, Загреб, 1984, стр. 19–20, 22.

3 Љубо Бобан, *Хрватска у дипломатским извјештајима избјегличке владе 1941–1943*, Друга књига, Глобус–Завод за хрватску повијест, Загреб, 1988, стр. 9.

4 *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије*, Том 14, Књига 1 (Документи четничког покрета Драже Михаиловића 1941–1942), Војноисторијски институт, Београд, 1981, стр. 1–10.

5 Милан Грол, *наведено дјело*, стр. 63.

6 Исто.

7 Богдан Кризман, *наведено дјело*, стр. 39, 272–276.

Чланови југославенске избјегличке владе били су, почетком фебруара исте године, упознати са садржајем мемоара Рудолфа Бићанића, у коме се он залаже за формирање заједнице славенских народа од Балтика до Јадрана и Егејског мора. Главна политичка снага у тој заједници биле би уједињене сељачке партије. Према мишљењу српских политичких кругова у избјеглиштву, Бићанићев негативан однос према питању Балканске уније био је мотивиран резервама према улози Срба коју би они, преко Југославије, имали у њој. Због тога је Бићанић у планове о новој славенској заједници народа укључивао Пољску, која би са својих 20 милиона становника измијенила односе снага у корист католичанства.⁸ Тако је и питање вјере, посебно односа православља и католичанства, постајало један од фактора размирица у конципирању планова у организацији живота у земљи након рата. Такве су полемике, у југославенским политичким круговима у избјеглиштву, најчешће доводиле до нових сумњи које су генерирале бројне неспоразуме и онемогућавале ефикасност дјеловања владе.

Међу бројним пројектима, рефератима, мемоарима о организацији државе након завршетка рата, непримијећен је остао "Елаборат за обнову Југославије".⁹ Његов аутор, Груја С. Грчић,¹⁰ тадашњи савјетник Министарства трговине и индустрије, завршио га је у Јерусалиму 8. априла 1942. године. Елаборат обухвата тридесет густо куцаних страна, које нису пагиниране и састоји се од неколико дијелова: *Увод* (стр. 1–2); *Општи део* (стр. 2–5); *Привредни део* (стр. 5–15); *Организација и припремни радови* (стр. 15–21); *Министарство исхране и опскрбе* (стр. 21–22); *Министарство обнове и подизања* (стр. 22–23); *Остали задаци владе* (стр. 23–25) и *Завршни радови* (стр. 25–30).

Полазна тачка овог елабората, према његовом аутору, јесте очекивана побједа савезничких држава и слом Осовине. Побједа демократије, оличене у савезничким државама, мора бити потпуна и њене војне снаге морају прећи државне границе осовинских сила и закључити мир у срцу њихове територије. Тако ће осовинске државе, односно диктатуре, како их Грчић назива, постати свјесне да су побијеђене, посебно када се има у виду поступак Антанте према Њемачкој, након 1. свјетског рата и последице које су резултирале новим свјетским ратом: Свјестан да се у свијету води тотални рат који "од једне хемисфере достиже до друге", аутор сматра да мир "треба да буде темељит и праведан", не само због војне побједи савезника, него због остварења идеала демократије, разумије се "колико то људска предвиђања омогуће, и то не за неколико деценија", него чак и за неколико вијекова. Према њему, сви су ратови вођени због привредних интереса. Пошто су се завршавали осигурањем привредних предности једне стране, на штету друге, последице сваког су остајали разлози за нови рат. Због тога ће, у интересу трајног мира, да би се човјечанство могло мирно развијати, требати праведно ријешити привредна питања побједника и побијеђених, "да се на тај начин убије ма и најмања клица незадовољства или разлога за нови рат." Да би се то постигло

8 Милан Грол, *наведено дјело*, стр. 111.

9 Архив Савезног секретаријата за иностране послове, Београд, Фонд: Генерални конзулат Министарства иностраних послова Краљевине Југославије у Јерусалиму, 1942, Свежањ 2, Документ без броја (даље: *Елаборат...*).

10 Грчић, Груја С. Рођ. 28.1.1890. Стари Бечеј. Шк.: гимназија у Београду и Н. Саду, Оријентална Академија у Б-Пешти. Уредник *Привредних Новина* секретар Савеза Удруж. Трговаца, члан изабраног Суда Новосадске Продуктне и Ефектне Берзе. Члан управе друштва за срп. нар. позориште, члан градског председништва у Н. Саду... (*Ко је ко у Југославији*, Југословенски годишњак-Нова Европа, Београд-Загреб, 1928, стр. 40).

биће неопходно да приликом склапања мировног уговора буду присутни и привредници, како не би дипломати, политичари и војници сами рјешавали о судбини човјечанства. Неразумијевање привредних питања од стране већине државника и политичара најјасније се видјело у посљедицама које је свијет преживљавао у рату.

Аутор елабората није био лишен предрасуда тог времена. Према њему, привредну кризу у Југославији, прије рата, искоришћавале су националне мањине за агитацију против државе у којој су живјеле. Његова склоност да закључке базира на психози "велике завјере" наводила га је да тврди да су привредне пукотине систематски и плански намјештене од стране "антидржавних елемената". Као посљедица тога слиједио је закључак да је међу самим класама и друштвеним слојевима стваран јаз и неповјерење, "па коначно и класна мржња". Грчић је сматрао, да је најтрагичније то што се плански развијао раздор и мржња једног племена против другог у истој држави" (мисли на Србе, Хрвате и Словенце – оп.а.).

Потенцирајући привредну димензију функционисања земље, не уважавајући југославенску збилу оптерећену неријешеним националним питањима, аутор елабората тврди, да југославенски државници нису могли учинити ништа друго осим "привремено одгодити наступајућу катастрофу" привреде. По њему, они је нису могли предуприједити, јер нису знали да је њен главни узрок "незадовољство маса (...) које је (...) опет поникло због привредне нужде и несташнице", а главни разлог свему томе налазио се у непотпуном и неодговарајућем мировног уговору, након 1. свјетског рата, који је пола свијета преуредио, али није ријешао најважније привредне проблеме. Привредна питања ријешена су тада као најобичнија, споредна питања. Због тога је Грчић предлагао, да се приликом склапања новог мировног уговора, последије окончања рата побједом савезничке коалиције, мора пазити на то да се он закључи на основама праведног рјешења привредних односа, те рјешење социјалних питања, "како би се исправиле све раније социјалне неправде", чиме ће се једино моћи постићи пацификање свијета. При томе је он питања која су се односила на рјешавање националних захтјева, као и проблем стратешких граница, сврставао у ред секундарних питања.

Грчић је подсећао, да су последије 1. свјетског рата многе нове проширене државице пошле у погледу индустријализације погрешним путем, тако да су претрпјеле велике привредне штете. Наиме, приликом оснивања појединих грана индустрије није се водило довољно рачуна о структури дотичне земље, него се индустријализација изводила без плана и контроле, више из шпекулативних разлога, него што је то захтијевала стварна потреба државе. Југославија је пала у исте грешке, те је дозвољавала подизање разних индустрија, па чак и оних које јој по њеној структури нису одговарале. Видјело се, заправо, да су све индустријске гране у Југославији биле упућене само на домаће тржиште. Производи југославенске индустрије нису могли доспјети у иностранство, јер нису били конкурентни производима развијених индустријских земаља. Мада је Југославија, према свом географском положају, имала врло јефтине рјечне путеве Дунавом и морске преко Јадрана, или преко Солуна, ипак је на страним тржиштима била инфериорна.¹¹

Својом привредном политиком Југославија је, као и друге балканске државе, сама себи наносила штету. Осим тога, својом појавом и понудом производа на тржиштима Оријента, гдје су их једино могле пласирати, Југославија и балканске државе оштетиле су старе индустријске земље. Купци с Оријента искористили су појаву балканских индустријских производа као конкуренцију, те су обарали цијене роба из развијених индустријских земаља које су биле приморане да их извозе уз губитке. Аутор елабората је сматрао, да се након завршетка рата не смију понав-

11 *Елаборат...*, стр. 1–5.

љати исте грешке. Није се смјело дозволити да се индустријализација проводи без плана и да се опет обнови "борба индустрије у једној нездравој утакмици". Будућој југославенској влади императивно се намегао задатак организације индустријализације земље, искључиво према њеној структури, потребама и географском положају. Главни принципи за подизање индустрије, којима су се морали руководити законодавци, требали су бити: 1) сировинска основа; 2) поднебље и климатске прилике; 3) квалитет постојећих рјечних, морских и изворских вода; 4) саобраћај и везе и 5) општи национални и државни интереси.

Наведене принципе требало је поштовати како би се незапосленим радницима осигурало запошљавање. Пошто индустрију једне земље треба развијати у складу са њеним преовлађујућим производима, основа за индустријализацију Југославије мора се базирати на њеној пољопривреди, пошто је она аграрна земља.

У предратном привредном животу Југославије био је веома заступљен инострани капитал. Након рата, по Грчићу, привредом треба руководити држава. Планска привреда може се, према њеном схватању, и даље базирати на приватном власништву, али морају се имати у виду општи интереси цијеле државне заједнице, тако "да до пуног изражаја дођу и интереси најширих народних слојева". Организацију трговине требало је, такође, прилагодити захтјевима планске привреде. У тако великој организацији послова биће могуће постићи одговарајуће успјехе, под државном контролом, "ако се све то буде (...) водило непристрасно, без партијских интереса и од стручно образованих органа; и ако се буду у вођењу свих тих послова увели принципи и начин трговачког вођства, а бирократизација се одбаци и пређе на практично вођство".

Грчић је сматрао да природи домаћег човјека занатлијски позив више одговара од посла индустријског радника. Због тога је држава требала дјеловати у правцу што већег развоја занатства. Истовремено, требало је побољшати стручно образовање занатлија које су требале "да постану самосталне јединке, које су много кориснији чланови државе, него ли раднички пролетаријат".

Када је ријеч о пољопривреди, највећу пажњу треба посветити одржању и просвјештавању селаштва. Држава треба организовати оснивање земљорадничких задруга, или спровести принудно задругарство. Грчић је напомињао да се мора водити рачуна о томе да се задругарство не прпусити онаквим људима какви су га водили протекле 22 године. Они су од задруга створили чиста шпекулативна предузећа, од којих селјак није имао користи, а држава је често морала дотирати задругарство да би га спасила од банкротства. Задругарство се морало деполитизирати како се не би поновила пракса, која је постојала између два рата, да неколико водећих људи искористава задруге у своју личну корист или за политичке амбиције. Селаштво се прије рата у већем дијелу земље држало традиционалног начина земљорадње те се пољопривреда веома споро развијала. Послије рата треба модернизирати пољопривреду и уз помоћ техничких и хемијских средстава повећати корист од те дјелатности.

Послије рата, према Грчићу, требало је извршити извјесне социјалне реформе. Да би се рад "радне класе" што више рационализирао, да би она у њега улагала максимум своје снаге и стручног знања, потребно је пружити радништву извјесно учешће у добити приликом уновчавања оних привређених средстава у чијем је стварању учествовало. На тај би се начин "радна класа" формирала као "једна здрава и поуздана класа", која ће осјећати пуну приврженост према земљи и на коју се "у сваком погледу држава може ослонити и поуздати". Оптерећења за разне социјалне установе и осигурања морају заједнички подносити и послодавац и радник, а дијелове тог учешћа треба законски прописати. У циљу побољшања услова живота, треба остварити могућност рада и запошљавања, што ће се постићи великом грађевинском дјелатношћу у току обнове земље

послије рата. За све "радне људе, дакле и за највише народне слојеве", држава мора осигурати станове "који морају бити чисти, удобни и хигијенски, али никако зато луксузни".

Порески систем треба поставити на једну солидну и праведну основу. У првом реду треба га праведно распоредити на све пореске обвезнике, тако да они дају свој допринос према властитим могућностима. Да би се то постигло мора се увести прогресивни порез. Природно је да ће порастати морал пореских обвезника, ако су порески закони и прописи праведни и ако се порез наплаћује само тамо гдје га има и од онога ко може да га плати. Тако ће се потпуно онемогућити самовоља појединих пореских чиновника, "који спроводе пореске законске прописе према миту, чиме се само чиновнички кадар корумпира". Приликом реформе пореског система законски треба заштитити велики капитал, али и мале улагаче.

Држава и лична потраживања грађана која су се налазила под секвестром у савезничким земљама требало је што хитније ослободити, прикупити и употребити за обнову земље. За извршење свих тих послова императивно се наметала потреба стварања моралног слоја "државних и општинских чиновника, али што се једино може и мора постићи тако ако се чиновништво добро плати, материјално осигура и независним направи од разних режима, политичких утицаја и слично. Свакако да се према томе и од њих има тражити максимум рада, када је за свој рад достојно награђен. Ово се у првом реду односи на судијски кадар, који нарочито мора бити на висини, и неодвисан у погледу доношења својих одлука и правде међу људима. Али исто тако и на сво остало чиновништво државе".¹²

Аутор елабората је посебно скренуо пажњу да послератна обнова Југославије треба бити "у хармонији са обновом привредног и социјалног живота (...) Европе", јер ће се у будућности живот народа одвијати у народним заједницама или, можда, у већим цјелинама. Умјесто ратне одштете треба увести принцип расподеле постојећих добара Европе на све њене државе, без обзира на то да ли су побједнице или поражене.

Доктрина "животног простора" оставиће последице рата озбиљне последице, о чему се мора водити рачуна приликом рјешавања и регулирања привредних питања, пошто се очекивало да ће "систем апсолутног либерализма у привреди пасти". Оквир животног простора прећи ће државне границе. Систем планске привреде биће остварен као природна последица рата и наставак привредног система међуратне Европе. Треба се подсетити да је С. Мољевић, такођер, сматрао да је неограничени либерализам у међуратној Југославији оставио штетне друштвене последице, те да је пореметио и привредну равнотежу. Грчић је сматрао да планску привреду треба увести у склопу ширег европског договора, јер животни простор Југославије није само Балкан, него Европа. Због тога је требало успоставити Привредну централу за Европу. Овај систем привреде требало је користити 10 година, с тим да се у последње 2 године припреме све прелазне мјере како би привреда опет прешла на либерални систем, али квалитетнији од оног прије рата. Ниједна држава не треба бити зависна од друге веће и јаче, него европску привреду треба тако развити да "сви буду овисни једни од других". Послије завршетка рата, првих 5 до 10 година, неће бити потребе за војском, него једино за жандармеријским формацијама. На тај начин моћи ће се у буџету предвидјети веће суме новца за обнову земље. Тек последице тог времена требаће повести рачуна о војној обавези и буџетским ставкама за ту намјену. Тада ће војску требати снабдјети најмодернијим оружјем. Говорећи о организацији земље Грчић помиње бановине, што значи да је признавао и споразум о формирању Бановине Хрватске.¹³

12 *Елаборат...*, стр. 6–15.

13 *Елаборат...*, стр. 16–23; Као у напомени 4.

Према Грчићу, нови систем "нити је комунистички, а још мање нацистички", него ће "најбоље одговарати новом животу и приликама" после рата. Када људи не буду приморани да брину о сутрашњици моћи ће се предупредити "свака анархија или револуција" које су природне последице свих ратова "када се због незапослености ствара оправдано нерасположење и револт". На тај ће се начин избјећи "терор и крвопролиће, а обнова земље ће се у миру спровести" и радни слојеви "привући да у миру и стрпљењу" дочекају вријеме када почну пристизати "плодови тог благотворног рада". Последица тога ће бити да се живот одвија "у духу једне потребне и здраве еволуције".

Ако се у неком случају јави "питање мањина" треба га ријешити тако да се обезбиједи њихово иселјавање на територију њихове националности, а вриједност непокретне имовине надокнади. У складу с "остварењем државних граница будуће Југославије" биће потребно разматрати приједлог пресељења "мањинских група" с територија које "се буду новим границама добиле". Исто тако, требаће преселити оне "мањинске групе" које су раније живјеле у Југославији, а у току рата "се показале недостојне" повјерења. Њих ће "требати по Хитлеровој доктрини, преселити и пребацити у границе њихових националних држава". После извршених разарања, убијања и пљачкања "од стране Њемачке, Италије и њених вазала" у Југославији, агресорске земље треба обавезати мировним уговором да надокнаде цјелокупну ратну штету. Те државе морају отплаћивати ратну одштету "дужи низ деценија", али се мора пазити да се она наплаћује тако "да се њихов привредни живот не уништи, јер у противном неће (...) бити у могућности своје обавезе испунити". Грчић је сматрао да треба увести у употребу "међународни новац" како би се "олакшао и упростио међународни промет". По њему, капитал за обнову земље требало је осигурати од савезничких земаља "и то на дугорочну отплату" која ће се финансирати из ратних репарација. Имајући у виду формирање "извјесних федерација појединих држава", он је сматрао да се морају основати организације које ће се бавити интерним питањима међу њиховим чланицама. У вези с тим, његово је мишљење било, да ће у току тих преговора често морати одступати у извјесним "националним, политичким, па чак и војним питањима", само да се што праведније ријешу најважније, привредно питање. Посебно је подвукао констатацију да ће водеће мјесто у једној федерацији имати држава чија привредна политика буде доминантна.

На крају, Грчић је поменуо стручне савјете које су му дали г. Klesny, др. Mandl, и г. Денић, који су знатно допринијели да се овај елаборат направи.¹⁴

С друге стране, у Хрватској, гледало се другачије на послејератно сређивање прилика. У писму од 17. априла исте године, др. Милан Марјановић јављао је југославенској избјегличкој влади о "приликама и схватањима у Загребу". Тамо су многи мислили да тадашње границе Хрватске свакако неће остати, али мир се може остварити тако да се нова граница успостави долинама Босне и Неретве.¹⁵ Према дневничким биљешкама Милана Грола од 6. јуна, неки утјецајни друштвени кругови у Енглеској имали су своју верзију организације Југославије. Тако је Robert William Seton-Watson, сматрао, да осим Словеније, Хрватске и Србије, Босна треба бити четврта јединица.¹⁶ У току 1942. године, др. Првислав Грисогоно упутио је представницима

¹⁴ Елаборат..., стр. 24–30.

¹⁵ Љубо Бобан, *Хрватска у архивима избјегличке владе 1941–1943 (Извјештај информатора о приликама у Хрватској)*, Глобус, Загреб, 1985, стр. 450.

¹⁶ Милан Грол, *наведено дјело*, стр. 142.

избјегличке владе *Начела за послеријатно уређење Југославије*, у којима се залаже за принцип: "Једна нација, један национализам, један патриотизам". Требало је напустити параболу са два фокуса (политичко-национални паралелизам или српско-хрватски дуализам) и замијенити је кругом с једним. Државну управу требало је централизовати. Хрвати су морали признати "да се Српство показало као видовитији и сигурнији вођ у свима крупних историјским питањима". Срби треба да схвате да могу успешно и трајно имати политичко вођство, ако га врше "за читаву Југословенску заједницу, у име читаве Југословенске заједнице".¹⁷ Многобројне и различите концепције о послеријатном уређењу Југославије често су потицале савезничке представнике да себи и југословенским државним органима постављају питања о могућности опстанка те државе. На то је још и почетком 1943. године утицало стање духа југославенских политичких кругова у избјеглиштву, према коме су Велика Србија, Јужна Слонија, Хрватска и Словенија давно већ почели потискивати име Југославије.¹⁸

Сложеност и конфликтност југославенског друштва имали су тако вјеран одраз и у избјегличким круговима, расутиим широм свијета.

Мухидин Пелесић

THE JERUSALEM "PROPOSAL FOR THE RENEWAL OF YUGOSLAVIA" FROM 1942

Summary

Among the number of projects, studies, plans and memoirs on the internal structure of Yugoslavia after the World War II, written in the occupied country and among the circles of the government in exile, the "Proposal for the Renewal of Yugoslavia" by Grujo S. Grčić, the then adviser to the Ministry of Trade and Industry in the Royal Yugoslav Government, was left unobserved. Grčić finished his "Preposal" on April 8, 1942, in Jerusalem. The document contained 30 pages, densely typewritten, which had not been paginated. It treated the manner of the postwar renewal of Yugoslavia seen in the eyes and the language of a businessman. The author advocated centralized government and planned economy and explained that it was the only way to perform the great task of renewal. After the period of years, the economy was to be directed towards a liberal system. The author of the "Proposal" saw one of the reasons for the introduction of the centralized government administration and planned economy in the danger of possible social revolution in Yugoslavia after the War.

17 Љубо Бобан, *наведено дјело*, стр. 310–315.

18 Милан Грол, *наведено дјело*, стр. 292.